

Рецензия

на

дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен

‘доктор’

Автор на дисертационния труд: Аксения Димитрова Каракалева-Годорова

Тема на дисертационния труд: Квазивъпросителни изказвания в българската
разговорна реч

Рецензент: проф. дфн Стефка Вълкова Петрова, СУ “Св. Климент Охридски”,
пенсионер

Представената ми за рецензиране дисертация е за разговорната реч и по-конкретно за квазивъпросителните изказвания. Определям я несъмнено като дисертабилна, защото: първо, разговорната реч е една постоянно променяща се и недостатъчно проучена сфера от българския език, макар че има не малко изследвания за нея; второ, за квазивъпросителните изречения в разговорната реч е писано съвсем малко; трето, изследването е базирано върху богат корпус – 5000 езикови единици, ексцерпирани от значими източници и записани според упътването на Великотърновския университет; и четвърто – темата е актуална и полезна за българската лингвистика. А като реализирана тема, избраната методика може да даде отговор на поставената цел и задачи на дисертационния труд. Самата разговорна реч и въпросителните изречения (момент от които са квазивъпросителните изказвания) са сами по себе си достатъчно обширни по съдържание и форма, за да създадат проблеми на един дисертант. При Аксения Димитрова обаче проблем не се появява, макар че може да се намерят моменти, при описанието на които би могло още да се желае. Приложеният комплексен изследователски метод дава възможност на дисертантката обективно да систематизира и класифицира наблюдаваните факти.

Структурата на представената дисертация се състои от: увод, четири глави, обобщение, библиография и приложение. И ако започна отзад напред, да кажа, че приложението респектира с красота и оригиналност. След всяка глава и раздел от главата също има обобщение, което помага да се открие основното и най-важното по дадения въпрос. Това е сполучливо решение.

В първа глава, която обичайно в дисертациите е обзорна, Аксения Димитрова се спира на явленията въпросителност и разговорна реч, очертава понятията и прави преглед на теориите. Вижда се, че има стабилни познания по тези въпроси, за което свидетелства голямата по обем библиография, и че умее да види общото и специфичното, да отграничи важното от маловажното за всеки автор и произведение по разглеждания проблем, без да изпада в ненужни подробности. Библиографската ѝ осведоменост говори за умение да се разкрие не самоцелно представяне, не демонстрация на знания, а е свързана точно с темата и терминологичния апарат, който ще бъде използван по-нататък в описанието. С това тя показва, че има качества на добър изследовател, умел интерпретатор на факти и успешен реализатор на своите идеи и разбирания за наблюдаваните и описвани обекти. Разбира се, както за всяка работа (и дисертация) може да се посочат пропуски в библиографията, но това няма съществено значение, тя и без това е впечатляваща. И едва ли би променило нещо в тълкуването и обяснението на наблюдаваното явление – квазивъпросителните изказвания. Но ми се иска да отбележа, че се чувства известно избягване да изразява директно личното си отношение – одобрение или неодобрение на споменатото мнение, приемливо или не е и защо. Отношението ѝ проличава доста бегло в някои обобщения след разделите, когато съобщава кое схващане ще използва.

Втора глава е посветена на явлениято квазивъпросителност. След като изяснява същността му и изследванията върху него, дисертантката се спира на видовете квазивъпросителни изказвания според комуникативната цел и на маркерите за квазивъпросителност. По цел на изказване (комуникативна цел) видовете квазивъпросителни изказвания са разпределени в четири групи – съобщителни, възкликателни, подбудителни и желателни. Желателните изразяват желание и нежелание. Желание и нежелание обаче може да се долови и в редица квазивъпроси от другите групи. Т.е. тъй като става въпрос за разговорната реч и за изказвания (фрази и думи), чийто смисъл търсим от ситуацията и контекста, възможно е да има и двояко тълкуване – със смесено значение. По отношение на маркерите – синтактични, лексикални, контекстови и екстралингвистични – виждам известно смесване. Според мен по-правилно би било да се разделят на две групи – лингвистични и паралингвистични. Към лингвистичните се отнасят синтактичните и лексикалните, а към

паралингвистичните – контекстовите и екстралингвистичните, дори би могло да се говори за три или четири типа: интонационни, лингвистични (лексикални и синтактични), контекстови (или смислови) и екстралингвистични. Т. е. възражение имам за включване на интонацията в синтактичните маркери. Тя е суперсегментен признак на изречението и най-вече на изказването, “изразителна, но не и съдържателна” по думите на В. В. Виноградов. Синтаксисът се отнася към граматиката, той е раздел на граматиката, а интонацията – не, макар че е признак на изречението. Но признак на изречението е и модалността, която също не е синтактична.

От раздела за фразеосхемите се създава впечатление, че дисертантката просто следва и конкретизира своя научен ръководител проф. Ив. Савова. В това няма нищо лошо, но не винаги личи кое точно е нейно откритие. Иначе богатството на фразеосхемите е впечатляващо.

Свързването на въпросителна дума с въпросителната частица *ли* заслужава малко повече разсъждения, срвн.: *Какво ще ги правя ли* и *Какво ли ще ги правя*. Според мен с контактното разположение на въпросителна дума и частица *ли* се стига до изразяване на вътрешен въпрос, т.е. на въпрос, насочен към самия себе си, както посочвам в една статия, която е цитирана в библиографията, но в описанието няма позоваване или споменаване. И понеже се обърнах към статията (“Пита ли те някой?”), да попитам за реторичните въпроси – не видях нищо за тях в дисертацията, те квазивъпроси ли са или не?

Приносен момент според мен имат наблюденията на авторката върху квазивъпросителните фразеологизми (стр. 84-88). Контекстовите маркери придобиват по мое мнение смисъл на отрицателни съждения, затова може би е по-правилно да се нарекат *смислови*.

Третата глава е посветена на структурната характеристика на квазивъпросителните изказвания. Разгледани са с оглед на това как са образувани – с въпросителни местоимения и наречия, с въпросителни частици, с двата вида думи и интонационно. Отделно се описват квазивъпросите с всяка въпросителна дума. Тук имам сериозно възражение относно въпросителното местоимение *какъв*. Трябва да се раздели местоимението *какъв* прилагателно – *какъв човек, каква жена, какво дете, какви хора* – от субстантивираното местоимение *какво* – *какво значи, какво правиш, какво е това*. Така представена, тази част създава впечатление за обърканост, смесеност,

разноезичие (стр. 95-101), срвн.: *Мъж // Къв мъж // и Какво ние // Няма ние*. Въпросителното местоимение *какъв* (в трите рода) всъщност трябва да бъде включено в раздел 1.1.1.1.3 – именни структури. При такова разпределение ще се промени и приложението. А при именните структури с прилагателно и местоимение и наречните структури просто е налице брахилогия – изпускане на дума или част от изречение: *Бе кво* (значи) *редовен бе / няма бе...* (с.101) и *Мене кво* (ме засяга) / *в смисъл не съм имал интерес* // (с. 102); и при примерите за наречни – *Е ко сега* (да правим) / *вий почнахте да ядете* (с. 103). Ще отбележа, че в Автореферата примерите са главно с *какво*, само един пример е с *какъв*. Същото, в по-задълбочена степен при анализа, може да се каже и за именните структури с *как*, с *къде*, със *защо*...

Издаванията с повторение ме карат да попитам защо не употребява термините *квазивъпроси повтори* или *ехо квазивъпроси*, тук те са точно това. И съответно – няма ли случаи на повторения със синоними? Т.е. според мен повторенията може да бъдат квалифицирани като цялостни (буквални), съкратени, разширени и синонимни и от тук би могло да се направи още едно класиране на квазивъпросителните издавания.

Структурната класификация според мен е най-непрецизираната (или не съвсем правилно построена) част от дисертацията – налице е размиване, смесване, недостатъчно изясняване на природата на квазивъпросителните издавания от гледище на тяхната същност и структурна оформеност. Разглеждането е формално – въпросителна дума + глагол, име, наречие, което не води до никъде.

Проявлението на квазивъпросителните издавания компенсира до известна степен структурното им представяне. Дисертантката правилно набелязва и описва квазивъпросите в диалогично и монологично единство, както и конкретното им разположение в стимула и реакцията, съответно във въпроса или отговора. Сравнително добре е представено и повторението на квазивъпроса, т.е. *ехо* въпросите.

Четвърта глава представя авторката вече като изграден научен изследовател. Прави впечатление умелото боравене с материала, сполучливото тълкуване, “развързване”, както го нарича, на квазивъпроса. Квазивъпросите, предаващи съобщение, би могло да се представят в едно по-различно групиране – според отрицателния, неопределителния и обобщителния смисъл, който

изразяват. Авторката правилно отбелязва, че преобладаващият смисъл е отрицателен. Според мен не са толкова редки квазивъпросите, които се съотнасят с обобщителни съждения. В работата са посочени много малко на брой – дали не са били застъпени в корпуса, или не са цитирани поради известността им. Интересни са наблюденията ѝ и за квазивъпросите, изразяващи емоции, както и за запълващите пауза (хезитационните) и поддържащите разговора (контактните).

Обобщението е стегнато по форма и подчертава всичко съществено, установено чрез изследването. Кратко, ясно и съдържателно – така може да го определим.

Авторефератът представя достатъчно правдиво и адекватно дисертацията. От него може да се съди за пътя на изследването, за частите ѝ и за постигнатите резултати. В редица случаи може да се използва вместо самата дисертация.

Езикът и стилът на дисертацията и автореферата са изпълнени на високо ниво – научно, четивно, разбираемо, без залитане към чужди термини, с отличен правопис и пунктуация.

Трябва да признаем, че авторката е положила много труд, за да събере това голямо количество емпиричен материал, а от разговорна реч това е много по-трудно. Обработката му също изисква не по-малко усилия. Аксения се справя в определения срок.

Оценявам предложеното изследване на квазивъпросителните изказвания като успешно, имайки предвид приносите, които са направени чрез него:

1. Това е първото цялостно и системно проучване на един недостатъчно изследван обект – квазивъпросителните изказвания откъм:

- начин на образуване;
- допълнителни емоционални значения;
- прилика и разлика със същинските въпросителни изречения;
- фреквентност на видовете според наличието на въпросителна дума, частица или само чрез интонацията;
- проявлението им в диалогичните и монологичните форми на общуване,
- фразеологизираните квазивъпроси и др.

2. С това изследване се обогатява характеристиката на разговорната реч.

3. Препоръчва се уточняване и специфициране на дефиницията за въпросителност – да се включи в нея и квазивъпросителността, “като равнопоставена страна, не по-малко активна и специфична от тази на същинските въпроси” (с. 140).

4. Резултатите имат практическа приложимост в сферата на езиковия анализ и на преподаването на българския език като роден и като чужд.

Забележките и въпросите ми не се отнасят за съществени пропуски, те не намаляват стойността на изследването, а са по-скоро подкана за успешна защита на собственото мнение или идея за бъдещи изследвания.

В заключение ще посоча, че дисертантката е реализирала успешно проучване на квазивъпросителните изказвания, запознала се е с основните трудове, отнасящи се за проучвания обект, умее да види същността на проблема и да намери начин да го разреши, т.е. да го обясни. Като имам предвид това, както и по-горе изброените приносни моменти, а също и фактът, че резултатите от изследването имат теоретична стойност и практическа приложимост и че авторката има достатъчен брой публикации по темата – пет, и две извън темата (но свързани с нея, едната статия отпечатана в чужбина), убедено препоръчвам на уважаемото жури да присъди на дисертантката Аксения Димитрова Каракалева-Тодорова образователната и научна степен ‘доктор’.

Проф. дфн Стефка Петрова

